

Original scientific paper
UDC 930/668.58 (09)

Erich ROSENZWEIG

Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture Hrvatske, Zagreb

KOZMETIKA U ANTIČKO DOBA*

Kako je poznato iz razmišljanja i poimanja grčkih učenjaka, „chaos” je bila oznaka za prazan prostor u neizmjernosti, a prije svega još i za neke bezoblične pratvari.

Po kozmogoniji tj. naučavanju o stvaranju svijeta, „duh” je dao oblik (Hesiod) i nastao je prvobitni „kosmos”. „Kosmos” označuje poredak, red, ukras, pa onda i uređeni svijet, svemir, vasionu, što je kasnije dobilo još i mnogo jače obilježje kao „lijepi svijet” — kallos kosmos. Od toga je nastala kósmesis (od kosmein) „vještina ukrašavanja”, pa kosmetiké téhne, „vještina uljepšavanja”, te i njega za održavanje ljepote tijela.

Sama sadašnja riječ „kosmetika” potječe iz 18. st., kada je preuzeta od francuske riječi „cosmetique” — uljepšavanje.

Uljepšavanje ljepote ljudskoga tijela staro je kao i čovječanstvo, sa željom, kako se spominje, da se je već u biblijsko doba željelo prirodu ispraviti — korigirati, urediti i ukrasiti.

Čudno je donekle da se gotovo uvijek u žena spominje kozmetika i uljepšavanje raznim pomagalicama, dok se u muškaraca, primjena najvećeg broja postojećih raznih sredstava, općenito, navodi gotovo vrlo rijetko. Muškarci su se obično samo koristili parfimima i sredstvima za uljepšavanje kose.

Hebrejske žene, a kasnije i kršćanske, stavljale su si crnilo (antimonium) na predio očiju, kako bi im se očni kapci povećali, postali tamnoplavi. Tim načinom šminkanja tj. ostrim obrisom sjenila očiju (calliblepharis), žena bi dobila veće oči (ali se to nije rabilo kao za neki lijek). Taj se način šminkanja vršio pomoću tankog štapića, koji se namočen šminkom, lagano povlačio vodoravno između sklopljenih vjeđa. Takvo su uljepšavanje očiju vršile većinom samo žene dvojbenog morala, što je isprva bilo donekle i zabranjeno, ali kasnije bilo uopćeno. Dapače i tašte majke su svoju djecu znale uljepšavati plavo zasjenjenim očima i namazati ih mirisnim uljem.

Kako je kosa oduvijek bila smatrana ukrasom žene, to joj se obraćala velika pažnja, jer su je ljepše frizure činile privlačnom. Bez obzira na starost i odmakla ljeta, češljala je kosu češljem. Češalj je bio obično

* Rad je saopćen u Klubu umirovljenih liječnika Zbora liječnika Hrvatske 7. IV 1985. god. u Zagrebu.

od slonovače ili šimširače, a rabili su ga i muškarci. To je spadalo za čistoću žene, kao i čišćenje i pranje glave toplom vodom, pa ma bila ugrijana samo na suncu. Za učvršćenje frizure imala je žena igle bez uške i ukosnice. Sjede vlasi su si između crnih smjele iščupati; to je muškarcima bilo zabranjeno. Ostale kose i dlake su si žene, kao i inače na Orijentu, odstranjivale škaricama, nožem, britvom, a i krečom, auri-pigmentom, uljem mirthe, rusmom.

Dlake pod pazuhom (koje su kraćega vijeka, nego kose glave), kao i pubes, također su si odstranjivale sve udate žene na Orijentu, što je muslimanski religijski propis. Muškarci su si taj običaj također prisvojili, no nisu smjeli vršiti epilaciju. Glavno sredstvo bio je kreč, koji je uz auripigment bio u uporabi na Orijentu u velikim količinama pod nazivom „rusma”. Velika korist te namazane paste-masti bila je u tome, da se za kratko vrijeme zajedno s dlakama odstranjivala, uz ne velike bolove. Rjeđe se u tu svrhu upotrebljavalo ulje nezrelih maslina.

Hena — alhenna, korijen crvene boje, bio je vrlo tražen i rabljen od žena na Orijentu za šminkanje crvenom bojom.

Češljanje, šminkanje i mazanje očiju i lica bio je dio jutarnje toaletne, naročito za blagdane i svetkovine. Šminka se stavljala na lice prstima ruke ili se komadom meke tkanine mazalo lice. Na sve moguće načine su se neškodljiva sredstva rabila, a da bi se postigla uljepšana vanjština. Mazanje tijela uljem, vjerojatno i u zdravstvene svrhe, bilo je u svakodnevnoj upotrebi; jedino u nekoj žalosti u obitelji i u općoj nevolji, moglo se to izostaviti. Najviše se upotrebljavalo maslinovo ulje, ali toplo, bilo da je već prigrinjano, ili su se ruke natopljene uljem držale napram plamenu i onda tijelo mazalo. Bilo je i maslinovog ulja u kojem je bilo macerirano ružino lišće ili je i na neki drugi način učinjeno ugodno mirisnim. Uljem se mazala i kosa.

Sapun za pranje tijela i rublja sastojao se od mješavine masti i pepela i isprva je služio samo za to, da bi tamna kosa postala svjetlija. Potrošnja parfima — miomirisa bila je vrlo velika i dosta skupa, a glavni sadržaj toaleta bio je u formi masti ili u formi ulja. Općenito je bio poznat i običaj jačeg seksualnog nadražaja primjenom raznih određenih miomirisa.

U starom Egiptu su se već mlade djevojke, dapače već u ranoj dobi, počele šminkati crveno i bijelo. Mazale su si blijede usnice i nauljivale kosu mirisnim uljem. Još su si bojadisale i nokte na rukama i nogama crvenom henom, narančastom ili zlatnom bojom. Velikom spretnošću bojadisale su si i trepavice i očne kapke crnilom, kako bi postigle da bi im pogled dobio jasniji sjaj, a da bi očni procjep među kopcima izgledao veći, otvoreniji.

Već se u najstarijem historijskom vremenu kosa parfimirala, šminkala, slagala i posebnim kovrčaljka kovrčala, pa frkala i bojadisala kao i danas, i tako su u kozmetici ostala gotovo jednaka sredstva u upotrebi, kao što su bila još prije mnogo stoljeća. Pojedina su kozmetička sredstva bila smatrana i držana kao poslovna tajna i bila su poznata ženama samo u međusobnoj prijateljeskoj predaji, odnosno jedna je drugoj predavala tajnu sastava tih sredstava.

Egipćanke si u kasnijoj dobi šminkaju oči crnilom (sjenilom) „mestemom”, pod imenom „kohl”, koje je bilo u formi metalne cjevčice za

šminku. Sadržavala je produženi držak, koji je bio namočen u šminku. Taj se držak stavio u otvor procjepa oka, pa oko lagano zatvorilo i horizontalnim povlačenjem postrugalo na rubove kapka i trepavica, zatim se još eventualno naknadno šminkala donja vjeđa i obrve. Protiv sjedeće kose upotrebljavala se za mazanje krv crnih životinja. I jaku kozmetiku usta su Egipćani negovali uzimanjem pilula, kako bi miris usta postao ugodniji, kao i sam dah učinio mirisavim. Od parfima, koji se je prema njegovoj osobitosti smatrao za upravo žensku upotrebu, bile su „filonske kuglice”, koje su se prodavale u bazarima, kao još i sokovi izbijanja svježeg raznog drveća u proljeće, „foliatum”, pa uljna mast od lišća „narda”, tj. od raznog mirišljavog rastlinja, naročito lavandule i valeriane. „Filonske kuglice” su žene nosile oko vrata u malim nizovima iz srebra ili zlata, a nardansko ulje je bilo u bočici od prozirnog stakla, rađenog iz bolusa lemnijske zemlje tj. neke crvenkaste masne, mekane mase. Bočicu su Grci zvali prema gornjoegipatskom gradu Alabastronu „alabastros”. Općenito se smatralo da se žena treba namirisavati, a ne muškarac, čemu se dalo tumačenje da je muškarac stvoren iz zemlje, koja nikada ne može ružno mirisati, dok je žena stvorena iz kosti (iz Adamovog rebra). Parfim je samo za žene. Muškarac, naročito ako je učevan čovjek, nije se smatralo zgodnim ako se parfimira, ali je ipak u pojedinim predjelima bio običaj da se i muškarac subotom i svetkovinom namiriše i da nosi lijepo namirisano odijelo.

Za pranje tijela i kupanje u kupkama egipatske su žene upotrebljavale lufe (luffa aegyptica) umjesto spužve, i njome postizavale lijepu put i nježnu lijepu boju lica i kože. Ta lufa je jedna vrsta dugoljaste spužvaste buče, bundeve (cucurbitacea), koja u unutrašnjosti ima žilje poput mrežastog lika, koje u vodi posve omekša.

Od Egipćana su i Hebreji, uz mnogočega ostaloga, naučili i kako se sve rabe toaletni običaji. Mirisave masti i uopće mirisave tvari, su isprva dolazile u obzir samo za religijske obrede, a vremenom, kasnije, služile kao obična svakodnevna toaletska pomagala.

Iz literarnih spisa kulturnih naroda starog Orienta imamo iz medicinske sanskritne literature kozmetske podatke od velikog interesa. Najstariji i najljepši kozmetički učinci bili su u starih Inda. Kozmetičko-kirurški operacijski zahvati, obavljani su za ispravak i nadomjestak izgubljenog vrška nosa u bolesnika u kojih su ovi bili uništeni uslijed bolesti gube (lupus), ili i u ljudi, koji su zbog nekih zlodjela bili kažnjeni odrezanjem nosa. Indi su poznavali veliki broj sredstava za uljepšavanje. Znali su i vrlo rafinirana sredstva i procedure za poljepšavanje dijelova tijela, koji se normalno nisu otvoreno pokazivali i za koje su se upotrebljavali posebni preparati, koji su opisani u naročitim medicinskim spisima. Indija je bila uopće jaka učiteljica drugima na Zapadu pa i u pogledu njege kože i uljepšavanja, pa se je već u ono vrijeme naveliko trgovalo pomadama, odnosno mirisavim mastima za njegu lica i kože tijela. Već je u spisima Sušrute (oko 1300 pre n.e.) bilo govora o ricinusovom ulju pomiješanim s ružinim uljem.

Stari Babilonci poznavali su oko 16 vrsti masti, koje su se u kozmetici rabile (ali ne svinjske masti).

Stari Zavjet poznaje ulje od masline kao kozmetičko sredstvo i još i ulje od maka, oraha, sezama, kolokvintide, ricinusa i infundirano ružino ulje. To sve bilo je u uporabi za zavijanje rana, za čišćenje tijela i liječenje egzantema, kožnih osipa i čireva.

Egipćani su kozmetiku održavali u zajedničkoj i dosta čvrstoj vezi s liječenjem, što možemo razabrati iz nalaza poznatog Ebersovog papirusa (otkriven u Luksoru 1874. god.), koji potječe iz oko 1500. god. pre n.e. Ondje se uočava neka znanstvena kozmetička tendencija, koju su uspješno vodili i njegovali liječnici-svećenici, pa i ljekarnici, ili inače neki priznati stručnjaci. Po raznim prepisima receptata iz tog papirusa Ebersa, nalaze se npr. lijekovi kojima se dadu sijede kose promijeniti i kosa ušćuvati: tako treba na pr. uzeti krv crnog teleta i valja ju kuhati u ulju i time mazati kosu glave. Imade receptata protiv ekcema, za izmjenu boje kože, da se odstrane nabori lica i da lice opet postane glatko.

Za učvršćenje zuba, kao i za odstranjenje otekline od zuba, navedeni su posebni propisi, kao i kako da se sprave pilule za mirisanje usta, e da bi nastalo ugodno. Uz postojanje mističnih, praznovjernih, neukusnih sredstava, bila su u upotrebi i ona životinjskog, biljnog i mineralnog carstva. Razni spomenici egipatske kulture, te predaje historiografa, kao Herodota, Diodora, Siculusa, Plinija, Galenusa, itd., daju nam znati kako su u starom Egiptu bila uobičajena i popularna kozmetička umijeća. Već se u ranoj 12. dinastiji spominje „mestem” — očna mast, kao šminka u najširoj upotrebi. Naročito su se rabile i slatkovodne kupke u kozmetičke svrhe, a poslije tih kupki su onda slijedila uobičajena parfimiranja i mazanja tijela. Njega kose, što nije bilo naročito komplicirano, sastojala se u tom, da je cijela kosa glave bila umatana u svilenu torbicu. Takova obična toaleta kosmate glave nije bila baš osobita, ali se tim više poklanjala pažnja području kosmatog spolovila, i to u vrijeme uzimanja kupke. Smatralo se, naime, da je ružno imati dlake na spolovilu, pa su se stoga i odstranjivale, a pisci su navodili: „turpeque ibi est mulierem pilis obsitam vulvam habere”. Uz kupku su se Egipćanke služile parfimima i mastima životinjskog porijekla, kao mošusa i ugodne ambre. Broj jako mirisavih masti, zibeta i sličnih intenzivnih mirisa, preparata, a i broj supstancija za dekoriranje mons venerisa, bio je, gotovo bi se moglo reći, nevjerovatno velik. Svrha im je bila da bi se odstranio neugodni miris znoja, pojačala privlačnost za spolno općenje i za povećanje užitka. Žene su nastojale da dobiju na obujmu tijela, odnosno da bi odebljale, jer se smatralo da su time ljepše i za muškarce privlačnije.

U staroj babilonsko-asirskoj Mezopotamiji se, kao i u Egiptu, priređivao tamjan i spaljivao se u čast bogova. Dimu, koji je pritom nastao, zahvaljujemo začetak naziva „parfim”, ili potječe od latinskog per fumus — dimiti se — kaditi se — mirisati.

U Heladi antičkoj je kozmetika bila dio medicine. Vanjska ljepota ljudskoga tijla i unutarnja harmonija duše, bile su u skladu sa urednim načinom življenja ljudi.

Otac znanstvene medicine, veliki Hipokrat (4. st. pre n.e.) u svojim djelima piše kako o starogrčkoj medicini, tako i o znatnoj upotrebi kozmetike. U jednom svom djelu, onih dana, navodi kako se veoma

preporuča i liječniku, ako mu je to moguće, da ima svježju boju lica i da je ugladen i njegovan, jer ljudi općenito drže da oni koji ne njeguju dobro svoje tijelo, ne mogu znati da se dovoljno posvete zdravlju drugih. Nadalje, da mora imati izgled čistoće, biti dobro obučen i miomirisima biti namirisana.

Navedeni su mnogi recepti, slični kozmetičkim sredstvima starih Egipćana, tako, na pr., za antičko uljepšavanje izgleda lica preporučivalo se da se istrlja jetra guštera s maslinovim uljem i da se čistim i nepomiješanim vinom namaže koža lica. Žuč zelenog guštera može da razori ljepotu. Da bi se izgladili nabori kože lica, neka se ono istare molibdenom, tj. olovnom masom pripravljenom u kamenom mužaru (avanu), zatim, neka se prelije vodom, koja je mjesec dana ustajala, pa neka se zatim načine kuglice. Kada se ove osuše, treba ih rastopiti u ulju i upotrijebiti. Kozmetika prati ispadanje kose, madeže, i protiv sunčanih pjegica na licu. Masaža tijela i ortopedija spadala su u kozmetiku, odnosno u liječenje, da bi se oslabljeni zglobovi ojačali, a ukočeni zglobovi razgibani.

U upotrebi su bila razna depilatorija, kojima su uklanjali dlake sa onih mjesta gdje ih nisu željeli. Miomirisani su bili znatno upotrebljavani, pa se obično svaki pojedini dio tijela parfimirao drugom vrstom miomirisa. Te parfime su obično priređivale žene, koje su to uzele kao svoj obrt i prodavale ih. Tako se uzimalo egipatsko ulje za noge i za bedra, feničko ulje za bradu i prsa, sisimbrinsko ulje za ramena, amaračnu mast za kosu i obrve, serpilonsku mast za koljena i šiju. Šminka je bila priređivana u formi mastila za bijeljenje, od čisto vlažne krede zvane „psimythion”, a umjetni cinobar je služio za šminkanje crvenom bojom. I puderi, kao vrlo mirisavi prašci od bilja, zvani „diapasmata”, bili su mnogo upotrebljavani, a priređivani od pulveriziranog mirisavog cvijeća i drugih sastojina. Služili su za apsorpiranje noćnoga znoja, ali i za namirisavanje samog ležaja i za stavljanje u ormare (u obliku kesica) za namirisavanje odjeće i rublja u njima. Od miomirisavih masti bilo je krutih i u tekućem stanju. Čini se da su čvrste masti služile samo za mazanje tijela, dok su tekuće masti bile za namirisavanje (parfimiranje).

Grkinje su si kosu bojadisale (žene slabijeg morala, safranom žute boje). Depilirale su si i dlake iz pazuha, a i sa područja spolovila, i to vrućom smolom i kolofonijem i emplasterima. Rabile su u tu svrhu i mala kliješta, za mehaničko odstranjivanje dlaka.

Idealna zamisao ljepote se u Grka još i dan-danas može prosuditi i uspoređivati prema održanim postojećim kipovima; vladalo je mišljenje, da lijepi izvanjski izgled čovjeka predstavlja uvjerenje za veliku sigurnost i čvrstoću čovječjeg karaktera i njegove osebine.

U starome i luksuznom carskome Rimu je i kozmetika doživjela izvanredan procvat, osobito u vrijeme careva i u doba gotovo svjetskog gospodarenja. Rimljani su preuzeli kozmetiku uglavnom od Grka i uvažavali, proširivali i uopćavali njenu upotrebu. O tome su poznati pisci, kao: Katul, Ovidije, Marcijal, Petronije, Lucijan, navodili tačnije opise i propise kao i mnoštvo toga o savršenoj toaleti rimske žene i modnog rimskog mladića, kicosa. Navečer su si žene lice pastama pokrivala, a te su bile pripravljene od mekane sredine kruha, odnosno krušnoga tijesta, sa umiješanim mlijekom, tzv. „poppaena”, ili

gdjekada također i od masnoga graha: „aut tegitur pingui terque quaterque faba” (Ovidius). Da bi se u jutro takva ne baš „krasna” i ukusna („nec amabilis”) krabulja-masku odstranila s lica, prala se žena znatnom količinom vode ili emulzijama, koje su bile priređene prirodnim magarećim mlijekom, takozvanim „virginalnim mlijekom”, priređenim od mirthe i raži.

Poznato je na pr., da je Poppaea Sabina, udova i kasnije žena okrutnoga cara Nerona, uvijek sobom vodila 100 magarica, te je ispiranjem njihovim mlijekom zadržala začuđujuću svježinu svoga tijela. Josephine, udova Beauharnais, a kasnije žena Napoleona I, zadržala si je svoju slavnu, prekrasnu put, perući se mlijekom, koje je u kipućem stanju najprije bilo preliveno preko ljubica. Poslije toga pranja ponovno se malo mlijeka prelivalo preko ruku.

Neke su rimske žene izbjegavale tekuća sredstva za toaletu lica, pa su si ujutro brisale noćni znoj mirisavim puderima zvanim „días-pazmata”. Da bi se za mokraću postigao miris ljubica, pio se terpentin. Uz ova gotovo jednostavna sredstva rabile su žene još i vrlo komplicirana sredstva, naročito preporučena za uljepšavanje. Ruke, lice i grudi Rimljanke su si mazale lanolinom, iako je njegov neugodan miris mnogim „ljupkim” ženama bio odvratniji pa češće i uzrokovao stomačne mučnine: „non semel hinc stomacho nausea facta venit”.

Da bi se odstranila mast sa ruku, prale su se sapunom, od kojih su postojale dvije vrste: galska i njemačka vrsta. Ova posljednja je bila ugodnija, a pripravljena od pepela bukve i kozjeg loja (Plinije). Prije jela znali su si neki Rimljani prati ruke i snijegom, kojeg su si naročito običavali spremati na neki poseban način, a ruke su si znali osušiti nekim batistanim suknom ili obrisati o kosu obližnjeg dugokosog dječaka. Ukoliko se željelo okupati se u kupelji, što se moglo učiniti ne samo u kupatilima, nego i u kući, i koja se uzimala u skupocjenim srebrnim, vrlo prostranim kadama, priređivala se kupelj od mekinja („fáriná lupini”), kako bi koža postala naročito glatka, ili se vrlo jako namirisala jasmninovim uljem ili nečim drugim. Na to su se po potrebi podrezivali nokti i ev. postojeći žuljevi, zanoktice odstranile, što su izvodile vješte i izvježbane ruke domaćih slugu. Treba još napomenuti da su gdjekada za vrijeme jela, odnosno objeda, dječaci pridošlim gostima, ispod stola obavljali velikom spretnošću posao oko njege noktiju i nogu.

Parfim je bio kao luksusni miris jedan od glavnih sastojina toalete. Parfim je bio sastavni dio miomirisnih masti ili mirisnih ulja, koja su bila posve rijetka i tekuća, te služila kao poprskala. Ovaj veliki luksus s parfimima su Lucinus Crassus i Julije Caesar bili za branili, naročito one, koji su se morali uvoziti iz inozemstva, kako bi se vjerojatno zaštitila domaća industrija tih miomirisna. Ruže iz Kyrenaike, ljubice iz Atena, lavandula i valeriana sa Orijenta, kypros iz Egipta, služili su kao miomirisna sredstva. Bili su to miomirisi ne samo svako za se, nego su i priređivani u mješavini i tako upotrebljavani. Crito, tjelesni liječnik na dvoru carice Plotine, empirik, kako ga spominje Galen, poznavao je preko 25 raznih vrsta parfima. Seplasiariusi prodavali su ljekove i kozmetičke masti, a unguentuarii bili su prodavači lje-

kova. Seplasia je bila ulica u Capui sa glasovitim dućanima mirisnih masti.

Balzami, tj. smolaste masti od mirisnih biljnih sokova, bili su uglavnom za upotrebu za muškarce, ali vrlo skupi, jednako kao što su bila i miomirisna tekuća prskala za žene. I mirisava vina bila su priređivana i miješana s posebnim parfimima, pa se doduše to vino onda nije pilo, nego je takva mješavina služila isključivo samo za parfimiranje.

Njega ustiju bila je u Rimljana od velikog značaja i važnosti. Upotrebljavala su se razna mirisava sredstva. Kefanje i čišćenje zuba i odstranjivanje zubnog kamenca spadalo je u kućnu toaletu. Popravak i vadenje zuba, odnosno izmjena i nadomještaj pokvarenih zubiju, moralo se vršiti kod zubara. Da bi se i dah učinio ugodnim, mirisavim, ili da se prikrije njegov postojeći neugodan miris, upotrebljavala se je voda za usta, koja je bila namirisana šafranom ili mirisom ruža; grickala se mirtha, tj. gorka, a mirisava gumasta smola, mastika, mirisava smola iz Chiosa, za grickanje komorač (anis) ili druga neka skupocjenija sredstva u pastilama. Za njegu zuba bogata Rimljanka (domina) znala si je prati zube iz Španije priskrbljenim posebnim urinom, da bi zubi zadržali svoju ljepotu — „dens hibera defricatus urina” — španskom mokraćom očišćen zub.

Starorimska kozmetika bila je i predmet znanstvenih rasprava mnogih liječnika koji su o njoj dali vrlo važne podatke (Asklepiades, Soranus, Arhigenes, Heraklides, Dioskurides, Celsus, Galenus) i to kako o samim sredstvima, tako i o njihovoj upotrebi. Naročito Galen navodi, u svojim spisima, ne samo vlastita iskustva u kozmetici, nego i mnogih drugih liječnika. Tako spominje još i egipatsku kraljicu Kleopatru i opširno piše o carskom liječniku Kritonu (Crito), koji je prvi sistematski napisao veliko kozmetičko djelo u 4 knjige, te se opisuje posve točno njegove razne metode i upotrebe u kozmetici.

Kakogod su se žene služile sredstvima za kićenje, to su se jednako i muškarci znali koristiti ne samo raznim načinom kićenja, nego i mazanjem, tj. bojadisanjem lica. Bijele i crvene šminke bile su u formi praškastopudera, a i kao paste (tjesta). Kao bjelila služile su naročito cerusa — bijela šminka i kreda; i to za nježne žene, posebno za zaljubljene, kojima je, kako se smatralo, blijeda boja bolje pristajala. I pulverizirani, tj. u prah samljeveni i pretvoreni izmet krokodila, bio je upotrebljavan kao bijela šminka. Za crveno šminkanje bili su uz druge u upotrebi minij, karmin ili orselji (drvo od kojeg se dobiva boja). Za crnu šminku obrva dolazile su u obzir pečena mravlja jaja (Plinije) ili čač. Rimljanke su nemalu važnost pridavale svojoj prirodnoj ili i umjetno uređenoj kosi glave, pa su je uređivale češljanjem, kićenjem ili ukrašavanjem i kosu plele u pletenice i uvojke, koje su onda puštale da padaju sve do ramena. Kosu su češljale drvenim češljevima od bukve, usko urezanih zubaca (multifido buxus dente), ili od slonovače (morsu numerosi dentis eburno), ili od kornjačevine, od koje su ukrasni češljevi uglavnom služili više za ukras. Kosu su parfimirale jako mirisavim uljem (oleum fragrans), a željeznim kovčaljama kosu u uvojke kovčale. Uvojci kose bili su, vršcima prema naprijed, duboko povučeni

do u čelo i lepršavi, a otraga su prameni padali slobodno na dole i niže, sve do ramena. Na tjemenu su kose uvrtae u umjetnu pletenicu, vijenčić, punđu i učvršćivale ih drvenim ili zlatnim i raznim iglama ukosnicama, ukrasnim iglicama, ukrašenim sponama i kopčicama, špan-gicama. Konačno su preko svega toga povlačile mrežicu (reticulum), koja je, jasno, morala odgovarati boji kose. Ukoliko je kod matrone kosa, već u odmaklijoj dobi, ili zbog briga i inače kakvog razloga, djelomično izgubila svoju prirodnu crnu boju, tada se sva kosa bojadisala. Sredstva za bojadisanje kose bilo je u Rimu vrlo mnogo. Često se rabila, među mnogim drugim sredstvima, omiljena kora od oraha. Otkako su Rimljani-vojnici vidjeli crvenokose Gale, pa plavokose njemačke djevojke, došle su i kod njih sve više u modu plave, kestenjaste i crvenkaste kose. Ove su se morale bojadisati vrlo oštro alkaličnim sapunima. U obzir je dolazio naročito njemački sapun, koji je bio priređivan za pjenu od kozjeg loja i bukovog pepela (spuma batava).

Neka su sredstva bila nezdrava i škodljiva, pa su kožu lubanje unakazivala, zamazala i oštetila, a osim toga su i pospješavala ispadanje kose. Stoga su, kako žene tako i muškarci, češće puta pribjegavali vlasuljama zbog ćelavosti kao i zbog neispravne boje, još one preostale, loše obojene kose. Kako je plava kao i crvenkasta kosa bila u modi, to su postojale i tako obojene vlasulje, pa su neke vlasulje bile napravljene i od prave originalne germanske kose. Kako se to čsto događa, bilo je i plave kose, koju je isprva nosio samo neznatni broj vrlo elegantnih i bogatih žena, dok ih kasnije nisu uzele kurtizane i milosnice kao svoju specifičnost. Frizeri i vlasuljari su kao i kozmetičari imali također vrlo važno kozmetičko djelovanje. Bavili su se i epiliranjem, tj. odstranjivanjem nepoželjnih dlaka, dlačica i kosa sa onih mjesta gdje su smetale.

Žene su se dale služiti od utrikula, a muškarci od alipilija (tj. specijalista, koji odstranjuju dlake iz pazuha). Kozmetičko djelovanje ove vrste bilo je vrlo cijenjeno i od velike važnosti u starome Rimu, jer su pri odijevanju lijevo rame s nadlakticom i odgovarajuće pazuhu, pa zatim šija i prsa bili tadanjom nošnjom, gotovo uvijek ostali nepokriveni, a često isto tako ostale su nepokrivenene i potkoljenice.

Isprva su se tom vrstom kozmetičke pomoći služile samo žene, a kasnije su tu modu preuzeli i muškarci. Služili su se britvama (novacula) za odstranjivanje grublje kose, npr. za dlake na nogama odnosno potkoljenicama, ali su se još češće služili i kamenom plavcem, morskom pjenom (catanensis pumex), naročito na onim manjim i nježnijim mjestima, kao npr. na nježnoj ženskoj gornjoj usnici, na ulazu u nosnice; za čupanje obrva bile su korisne fine pincete (valsellae), ali su u obzir dolazila i biljna sredstva osobito za dlačice na licu, na obrazu i kod uha. Osim ovih kozmetičkih sredstava, znale su se Rimljanke koristiti još i mnoštvom manjih smicalica, trikova i lukavština, prema modi, da bi postale gipkije, ljepuškastije i vitkije. Tu bismo spomenuli u prvome redu grudnjake (mamillare), koji su prevelike grudi matrona stiskale i trebalo da ih prikazuju manjima, pa i da im spriječe uvećavanje i da grudima daju stanovitu čvrstoću, slično što je to činio pravi steznik.

I tzv. mušice, tj. ukrasni flasteri, umjetni mladeži za ures (splenia) bili su jako poznati. Često su upotrebljavani da bi se prikriale mrlje i manji prištići na licu, ili i inače općenito za ženski ornament, ali su i rado stavljane neke skupocjene vrpce na čelo i naljepljivali na čelo flasteriće u obliku zvijezdica ili polumjeseca, da bi čelo tako uspo-redili i pričinjavali privlačnim i sličnim nebeskom svodu.

U starodrevnoj Arabiji je postojao pojam da je zdravstveno stanje organizma opće mjerilo i slika ljudskoga izgleda, pa se to onda odnosilo i na njihovu ishranu i kozmetiku.

Ženska ljepota veoma se cijenila i oduvijek nje govala u zemljama u Arabiji i Perziji. Kako su im liječnici bili vrlo dobro upućeni u biljnu znanost, kao i u kemiju i farmakologiju, znali su za kozmetiku i priređivali neka kozmetička sredstva, mnogo prije, nego su bila poznata u drugim zemljama. Tako su već imali vrlo dobra sredstva za odstranjivanje nepoželjne i suviše kose i neželjenih dlaka. Takvo korisno sredstvo bilo je opće poznato pod imenom „ruzma“, koje se na Orientu manje-više zadržalo sve do današnjih dana (Ruzma turcorum). Naročito su im interesantna sredstva za bojadisanje kose i za učvršćenje korjena kose, kao i za njihov ubrzani rast, a mnoga sredstva su se mogla uzimati čak i na usta. Arapski i perzijski liječnici spravljali su vrlo dobra kozmetička sredstva i za šminku očiju „mirved“ ili „mikal“ i za šminkanje očiju „iktihal“. „Mestem“ šminka za oči se u Svetom pismu već naziva „kohl“, pa su proroci-profete nalazili da ga većinom upotrebljavaju kurtizane. Krokusom obojeni „haluk“ bio je naročiti ženski parfim. Pjevačice su si ukrasno uređenu kosu i umjetno načinjene pletenice vezale od otraga sa šije prema gore na glavu, a bilo je i onih koje su si skupocienim vrpcama ukrašavale čelo. Lice su si znale urediti umjetnim biliezima i mušicama, koje su Rimljani nazivali „splenia“. Dapače, umjetnice su si znale dati ispisati čitave stihove i zapise na čelo i na obraze. Na lice naslikane crne mrlje i točkice služile su, navodno, protiv zla uroka, odnosno protiv začarajućeg zla pogleda. Henu su uveliko rabili za bojadisanje kose na crveno. Svatko si je smio bojiti bradu na crveno, dok se na crnu boju sa henom i katamom na crnkasto-crvenu boju smio bojadisati samo pripadnik vojske (mighid). Ta su bojadisanja isprva vršili samo robovi i naročito ropkinje, kasnije su tu službu preuzeli brijači (muzajin), a po svršenom brijanju se kao parfim uzimao mošus.

U starodrevnoj Arabiji imali su i neka sredstva za uvećanje i za ukrućivanje muškog spolovila, kao i neke naročite materije za obmanu u cilju dokaza postojećeg djevičanstva, a i druge neke materije u vezi sa seksom, što se spominju i u knjizi „Tisuću i jedna noć“.

Z a k l j u č a k

Volja i umieće za uljeošavanjem i kićenjem da si čovjek već od najstarijih historijskih vremena iznalazi način za namirisavanjem, šminkanje i uređenje tijela, poznati su i postoje sve do današnjih dana. No od kozmetike antike se još samo malo načina i sredstava do danas umnožilo. Ostalo je uglavnom gotovo sve po starome načinu, kao što je to bilo prije mnogo stoljeća.

LITERATURA I IZVORI:

¹ Medicinska enciklopedija, knj. VI. Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1976. — ² Paschkis H., *Kosmetik für Aerzte*. Hölder — Pichler — Tempsky, Wien — Leipzig, 1923. — ³ Joseph M., *Handbuch der Kosmetik*. Veit & Co., Wien, 1912. — ⁴ Preuss J., *Biblia — Talmud. Medezin*. Karger, Berlin, 1923. — ⁵ Za ovu radnju je navedena literatura vrlo obilno korištena, djelomično prevedena i prerađena.

Erich ROSENZWEIG

Scientific Society for History of Health Culture of Croatia, Zagreb

COSMETICS IN ANTIC TIME

The autor documentarily on the basis of stuying literature and extensive works of Paschkis and Joseph and on the basis of papyrus found by egyptologist Ebers gives the evolution of cosmetics from antic times up to date. On this work there are presented the sources and materials from which consisted cosmetic and tools which were used for their application, origin chronologically and in regions, the ways of spreading and intermediate influences.

In conclusion the autor states that a modern age has brought a little to change the contents of cosmetic preparation despite improved production technique because it all remained the same as it was many centuries ago although in nicer and more practical form.

(Rad je primljen u Uredništvu 5. I 1986. god.)

Original scientific paper
UDC 619/114

Milan DOLENC

Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije,
Ljubljana

ŠTA SU PISALI NEVETERINARI SA PODRUČJA VETERINARSTVA
U SLOVENIJI U 18. I 19. VEKU

Pokušali smo sakupiti i u kratko komentirati različite radove veterinarskog sadržaja koji su kod nas pisani, a objavljivali ili samo predvodili pisce koji su bili bez formalnog veterinarskog obrazovanja u 18. i 19. veku na slovenačkom etničkom području.

Ovom spisku dodali smo još podatak o veterinarskim tekstovima rukopisnih narodnomedicinskih knjiga (lekaruša) i podatke o rukopisnim radovima P. P. Glavara, M. Furlana te F. Levstika. Na kraju je pregled stručnih časopisa te ostalih publikacija, u kojima su bili štampani članci neveterinara sa veterinarskom tematikom, a nisu navedeni.

Materiju smo pokušali podeliti na četiri dela:

1. Šta su naši poznati lekari pisali o veterinarskoj tematici;
2. Šta su pisali nestručnjaci i šta je bilo štampano;
3. Šta je iz ove tematike napisano u lekarušama; i
4. Šta su pisali neveterinari u različitim časopisima, te na kraju

u kojim časopisima su bili napisani manje važni članci sa veterinarskom tematikom, koje nisam naveo u gore pomenutim rubrikama.

Šta su pisali lekari

Prvi lekar koji je kod nas pisao o bolestima stoke bio je u nas i u svetu poznati dr Marko Gerbec (Marcus Gerbezius) (1658—1718). U dodatku svoga rada *Chronologia Medico Practica* iz god. 1713. napisao je kratku raspravu o govedoj kugi *Appendix de moderno pecorum interitu*.

Drugi ponati pisac Slovenac bio je lekar dr Janez Mihael Žagar (Sagar), koji je sa područja veterinarstva objavio četiri samostalne publikacije:

1. *Libellus de aphtis pecorinis, cum appendice de morbis pecorum in hac provincia tam frequentibus, eorumdemque caussis, et medelis prae-servatoriis* (1764).

2. *Libellus de morbo singularis ovium anni 1765, cum appendice de cultura earundem* (1765).

3. *Abhandlung von den Mehltau, als der grössten Ursache der Hornviehseuche und derselben Curart* (1775).